

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗ

Τακτικού καθηγητοῦ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας

ΑΡΧΑΙΟΤΗΣ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΕΘΝΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΧΑΡΙΚΛΕΙΑΣ Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗ

ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ

Ἡ συνείδησις τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ εἰς τοὺς Νεωτέρους Ἕλληνας εἶναι προῖδον ἐπιγνώσεως καὶ βιώσεως δύο παραγόντων: τοῦ ἱστορικοῦ παράγοντος τῆς γενέσεως καὶ τοῦ κριτικοῦ-στοχαστικοῦ παράγοντος τῆς οὐσίας τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἱστορική κατανόησις καὶ κριτικὴ θεώρησις τοῦ συγχρόνου ἐθνικοῦ βίου καὶ πολιτισμοῦ τῶν Ἑλλήνων μᾶς δίδουν τρία συστατικά τῆς οὐσίας του: α) τὸ στοιχεῖον τῆς ριζώσεως τῆς νεοελληνικῆς ζωῆς εἰς τὴν ἀρχαιότητα, ἥτοι τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν στοιχεῖον· β) τὸ μεσαιωνικὴς προελεύσεως βυζαντινοχριστιανικόν· καὶ γ) τὸ νεώτερον εὐρωπαϊκὸν-ἀμερικανικὸν καὶ τὸ νεοελληνικόν. Σύνθεσις καὶ τῶν τριῶν τούτων στοιχείων, μὴ εὐροῦσα εἰσέτι, κυρίως ἕνεκα τῆς σχετικῆς μικρᾶς διαρκείας τοῦ ἐλευθέρου βίου τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, τὴν ἀπολύτως ποθητὴν ὁργανικὴν συνυφὴν καὶ ἐνότητα καὶ τὴν ἐντελὴ ἡρακλείτειον «ἀρμονίαν», εἶναι ὁ σύγχρονος ἐθνικὸς πολιτισμὸς τῶν Ἑλλήνων, ἡ δὲ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς βίωσις τῆς συνθέσεως ταύτης ἀποτελεῖ τὴν πολιτιστικὴν αὐτοσυνείδησιν τοῦ συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ.

Ἄν, εἰς τὴν ἀνωτέραν γοργῶς σκιαγραφηθεῖσαν ὕψην καὶ σύνθεσιν τοῦ νεοελληνικοῦ παρόντος, θελήσωμεν νὰ καθορίσωμεν δι' ἰδιαιτέρων καὶ ἀτομικῶν χαρακτήρων τὰ τρία συστατικά αὐτοῦ στοιχεῖα, ἥτοι νὰ ἐπισημάνωμεν τὴν ἐν τῇ πολιτιστικῇ ταύτῃ ἐνότητι πολλότητα καὶ διαφοροποιήσιν, δὲν θὰ εἴμεθα μακρὰν τῆς ἀληθείας, ἰσχυρίζόμενοι, ὅτι τὰ μὲν ἀρχαῖα ἑλληνικὰ καὶ τὰ δυτικοευρωπαϊκὰ στοιχεῖα κυριαρχοῦν περισσότερον εἰς τὴν πολιτικοπνευματικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν περιοχὴν τῆς νεοελληνικῆς ζωῆς, τὰ δὲ χριστιανικὰ διέπουν καὶ καθορίζουν τὸν ἠθικὸν τομέα τοῦ πολιτισμοῦ μας, ἐνῶ τὰ σύγχρονα εὐρωπαϊκὰ, ἀμερικανικὰ καὶ νεοελληνικὰ στοιχεῖα ἐντοπίζονται περισσότερον εἰς τὸν τομέα τοῦ οἰκονομικοκοινωνικοῦ, λαϊκοῦ, τεχνικοῦ καὶ μηχανικοῦ πολιτισμοῦ. Οὕσης δὲ εὐνόητου τῆς ἀναγκαίας ἐλαστικότητος τῶν ὁρίων μεταξὺ περιοχῶν καὶ τομέων πολιτισμοῦ, ἐλαστικότητος, ἐπιτρεπούσης

τὰς ἐν τῇ παραλληλῇ καὶ συστοιχίᾳ αὐτῶν ἀμοιβαίας διασταυρώσεις καὶ ἐπιδράσεις, θὰ ἡδύνατο νὰ λεχθῇ, ὅτι τοῦ μὲν ἡθικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου τοῦ παρόντος αἱ ρίζαι εὗρονται εἰς τὴν ἑλληνοχριστιανικὴν παράδοσιν, τὴν πηγὴν ταύτην τῆς νεοελληνικῆς «ἡμερώσεως», καὶ εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν ἐπιστήμην, ὃ δὲ οἰκονομικός, κοινωνικός καὶ τεχνικός πολιτισμὸς τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος διατελεῖ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν συναφῶν μορφῶν τοῦ συγχρόνου εὐρωπαϊκοῦ, μεταπολεμικῶς δὲ καὶ τοῦ ἀμερικανικοῦ πολιτισμοῦ.

Ὁ ἐντοπισμὸς ὅμως τοῦ θέματός μας εἰς τὴν συσχέτισιν τῆς ἀρχαιότητος μὲ τὸ νεοελληνικὸν παρὸν δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ προχωρήσωμεν οὔτε εἰς τὴν ἀναλυτικὴν κατανόησιν οὔτε εἰς τὴν διὰ γενικωτέρας ἐπισκοπήσεως συνθετικὴν ἐρμηνείαν τοῦ ὅλου νεοελληνικοῦ παρόντος. Διότι ὁ εἰρημένος καθορισμὸς τοῦ θέματος ἐπιβάλλει μίαν διατομὴν εἰς τὴν ὅλην διαπραγματεύσιν, περιορίζων αὐτὴν εἰς τὴν πολιτιστικὴν ἐπικοινωνίαν καὶ διαλεκτικὴν ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος καὶ νεοελληνικῆς ζωῆς.

Ἐν τούτοις ἡ ἐπικοινωνία αὕτη μὲ τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα εἶναι φαινόμενον ὅχι μόνον τοῦ ἑλληνικοῦ παρόντος, ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν μεταγενεστέρων τῆς ἀρχαιότητος φάσεων τοῦ ἑλληνικοῦ βίου καὶ ὅλων τῶν μεταγενεστέρων τῶν Ἑλλήνων λαῶν, τῶν Ρωμαίων πρώτων καὶ ἔπειτα τῶν λαῶν τῆς μεσαιωνικῆς καὶ νεωτέρας Εὐρώπης, τῶν περιλαμβανομένων εἰς τὸν λεγόμενον «ἑλληνοκεντρικόν» ἢ «ἑλληνογενῆ» κύκλον πολιτισμοῦ. Δικαιολογεῖται ὅμως, προκειμένου περὶ νεωτέρας Ἑλλάδος, μία εὐλογος διαφοροποίησις τῆς σχέσεως ταύτης παρελθόντος καὶ παρόντος ἐκ τοῦ λόγου, ὅτι ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνισμὸς εἶναι ἡ πρώτη καὶ θεμελιώδης φάσις τῆς ἐθνικῆς ζωῆς τῶν Ἑλλήνων, εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι βυθισμένοι αἱ ρίζαι ὅχι μόνον τῆς πνευματικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐθνικῆς τῶν ἐνότητος. Ἐλθωμεν ἤδη εἰς τὴν θεώρησιν τῆς σχέσεως ταύτης Ἀρχαίας καὶ Νεωτέρας Ἑλλάδος.

*
*
*

Εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ πολιτισμοῦ ἡ πνευματικὴ καὶ πολιτιστικὴ καθόλου ἐπικοινωνία τῶν μεταγενεστέρων τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος λαῶν μὲ τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνισμὸν καὶ ἡ ἐπιβίωσις τῶν πνευματικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν ἀξιών του εἰς τοὺς μετέπειτα λαοὺς καὶ ἐποχάς, εἶναι γνωστὴ ὡς φαινόμενον, ἐμφανιζόμενον ὑπὸ δύο μορφάς: ἡ ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς ἱστορικῆς συνεχείας, τῆς ὑποσυνειδήτου μεταβιβάσεως καὶ κληροδοτήσεως ἀξιών τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, ἀπὸ ἐποχῆς εἰς ἐποχὴν καὶ ἀπὸ λαοῦ εἰς λαὸν ἢ ὑπὸ τὴν μορφήν διαλεκτικῆς ἐπιστροφῆς τοῦ ἐκάστοτε παρόντος εἰς τὴν ἀρχαιότητα καὶ συνειδητῆς ἐκάστοτε προσπαθείας πρὸς ἀξιολογοῦσαν δημιουργικὴν ἀναβίωσιν, ἀναρρίπισιν καὶ κάρπωσιν τῶν ἀξιών τοῦ ἀρχαίου πνεύματος. Καὶ εἰς τὴν πρώτην καὶ εἰς τὴν δευτέραν περι-

πτωσιν πρόκειται ἀνθρωπιστικὸν (οὐμανιστικὸν) φαινόμενον. Ὡς γνωστὸν « ἀνθρωπισμὸς » (οὐμανισμὸς) εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ πολιτισμοῦ καλεῖται ἡ ὑπεριστορικὴ ἐπιβίωσις καὶ ὑπερχρονικὴ διάρκεια, ἡ αἰωνιότης καὶ σχεδὸν πνευματικὴ οἰκουμενικότης τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Γνησιωτέρα ὅμως καὶ γονιωτέρα μορφή τοῦ ἀνθρωπιστικοῦ φαινομένου εἶναι ἡ δευτέρα, διότι εἶναι προῖδν ἐλλόγου ἐπιγνώσεως τῆς μορφωτικῆς σπουδαιότητος τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ καὶ καρπὸς αὐτόχρομα κοσμοθεωρητικῆς πίστεως εἰς τὰς βασικὰς, ὑπεριστορικοῦ ἀνθρωπίνου κύρους, ἀρχὰς τῶν Ἑλλήνων.

Ἡ ἀνθρωπιστικὴ πίστις τῶν Ἑλλήνων τῆς νεωτέρας καὶ συγχρόνου ἐποχῆς ἀποτελεῖ τὴν βιοθεωρητικὴν συνείδησιν τῶν σχέσεων πολιτισμοῦ μεταξὺ τῆς Ἀρχαίας καὶ Νεωτέρας Ἑλλάδος. Καίτοι δὲ ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς πίστεως ταύτης οὔτε ὑπῆρξεν οὔτε καὶ σήμερον ὑπάρχει ἐντελὴς ὁμοφωνία, ἐν τούτοις γνησιωτέρα καὶ πιστοτέρα εἶναι καθ' ἡμᾶς ἢ κάτωθι ἀνάλυσις τῆς νεοελληνικῆς ἀνθρωπιστικῆς πίστεως:

α) Ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς πολιτισμὸς, ἡ πρώτη καὶ θεμελιώδης φάσις τοῦ ἐθνικοῦ πολιτισμοῦ τῶν Ἑλλήνων, ὑπόκειται ὡς βᾶσις εἰς τὰς μετέπειτα φάσεις τοῦ ἑλληνικοῦ ἐθνικοῦ βίου, τὴν μεσαιωνικὴν δηλαδὴ καὶ τὴν νεωτέραν, καὶ προσδιορίζει αὐτὰς κατὰ κυριώτατον λόγον.

β) Ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνισμός, λόγῳ τῆς ἀναμφισβητήτου ἐπιβιωτικῆς δυνάμεως καὶ διαρκoῦς πνευματικῆς παρουσίας του εἰς τὸν βίον τῶν Ἑλλήνων ὅλων τῶν μεταγενεστέρων ἐθνικῶν περιόδων, ἀποτελεῖ τὸν κυριώτερον συνεκτικὸν παράγοντα τῆς ἐθνικῆς καὶ πνευματικῆς συνεχείας καὶ ἐνότητος τοῦ ἑλληνικοῦ βίου. Καί

γ) Ἡ ἀνθρωπιστικὴ συνείδησις, ἥτοι ἡ πίστις εἰς τὸν Ἄνθρωπον καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος καὶ εἰς τὴν ἑξανθρωπιστικὴν δύναμιν τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ τῶν ἑλληνικῶν ἀρχῶν καὶ ἀξιῶν, εἶναι ἡ πνευματικὴ γέφυρα, ἡ ὁποία ἐνώνει τὴν Ἑλλάδα μὲ τὴν κοινότητα τῶν ἐθνῶν τοῦ λεγομένου ἑλληνοκεντρικοῦ κύκλου πολιτισμοῦ, τῶν λαῶν δηλαδή, οἵτινες ἀνάγουν τὴν πατρότητα τοῦ πολιτισμοῦ των εἰς τοὺς Ἀρχαίους Ἑλληνας πρωτοπόρους. Τοιοῦτοτρόπως ἡ ἀνθρωπιστικὴ πίστις τῶν Ἑλλήνων τῆς νεωτέρας ἐποχῆς συνδυάζει μετὰ τοῦ ἐθνικοῦ τὸν ὑπερεθνικόν, εὐρωπαϊκὸν καὶ σχεδὸν πανανθρώπινον καὶ οἰκουμενικὸν χαρακτήρα, καί, ἐνῶ εἶναι ἀκραιφνὺς ἐθνικὴ, διακαλύπτει τὴν ἀνάπτυξιν ἐγωϊστικῶν, ἀντικοινωνικῶν καὶ σωβινιστικῶν ροπῶν.

Τὴν ἀνωτέρω ἐκδοχὴν τοῦ ἀνθρωπιστικοῦ φαινομένου ἐν τῇ Νεωτέρᾳ Ἑλλάδι, ἥτοι τοῦ φαινομένου τῆς πολιτιστικῆς ἐπικοινωνίας καὶ σχέσεως Ἀρχαίας καὶ Νεωτέρας Ἑλλάδος, εἵπομεν ὡς τὴν καθ' ἡμᾶς γνησιωτέραν καὶ ὑγιεστέραν, διότι μόνον αὕτῃ δύναται νὰ ἐξασφαλίσῃ φυσιολογικὴν καὶ ὀργανικὴν ἀνέλιξιν τοῦ ἐθνικοῦ ἑλληνικοῦ βίου, ἀφ' ἑνὸς μὲν δημιουργικὴν καὶ ἀνταξίαν τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀρμονικῶς ἐντεταγμένην ἐν

τῷ ὅλῳ βίῳ τῶν νεωτέρων ἑλληνογενῶν λαῶν. Κατὰ τὴν ἰδίαν ὁρθὴν ἀντίληψιν ἢ ἐν τῇ πολιτιστικῇ πράξει ἐφαρμογῇ τῆς ἀνωτέρω ἐκτεθείσης ἀρχῆς εἶναι νοητὴ καὶ δυνατὴ κατὰ τοὺς ἐξῆς δύο τρόπους: α) ἀφορμώμεθα ἀπὸ τῶν ἀρχαίων πρωτοπόρων πρὸς δημιουργίαν νεοελληνικοῦ πολιτιστικοῦ ἔργου· καὶ β) ἀρχίζομεν μὲν ἀπὸ τὰ νεώτερα, μὴ ἀρκοῦμενοι ὅμως εἰς τὰ ἐν αὐτοῖς ἐν ἐπιβιώσει ἐνυπάρχοντα καὶ ἀφωμοιωμένα ἀρχαῖα στοιχεῖα, ἐπανερχόμεθα συνειδητῶς εἰς τὰ παλαιὰ πρὸς γονιμωτέραν καὶ εὐρωστοτέραν σύγχρονον πολιτιστικὴν ἀπόδοσιν, τῇ ἀμέσῳ βοηθείᾳ τῶν παλαιῶν παραδειγμάτων καὶ προτύπων. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ἡ ἐπικοινωνία ἑλληνικοῦ παρελθόντος καὶ παρόντος ἔχει τὴν μορφήν οὐχὶ δουλικῆς ἐξαρτήσεως τῶν συγχρόνων ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα, ἀλλὰ διαλεκτικῆς συνθέσεως αὐτῶν πρὸς παραγωγὴν νέου ἑλληνικοῦ ἔργου, πρὸς φυσιολογικὴν δηλαδὴ καὶ ὀργανικὴν ἐπέκτασιν καὶ συνέχισιν τοῦ ἐθνικοῦ βίου καὶ πολιτισμοῦ.

* *

Τὴν φυσιολογικὴν ταύτην συνέχισιν τοῦ νεοελληνικοῦ βίου δὲν κατένοησαν καὶ ἐν τινι μέτρῳ ἐξημίωσαν ἐσφαλμέναι τινὲς ἀντίληψεις τῆς πνευματικῆς μας ἐπικοινωνίας μὲ τοὺς ἀρχαίους θεμελιωτὰς τοῦ ἐθνικοῦ πολιτισμοῦ μας.

Ἐκ τούτων ἡ πρώτη ἀντίληψις, ἡ τῶν ὑπεράγαν « συντηρητικῶν », ἀφορμᾶτο μὲν ὁρθῶς ἀπὸ τὴν προσήλωσιν πρὸς τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν, ἀλλὰ τὴν σχέσιν αὐτὴν ἀρχαίας ἑλληνικῆς παραδόσεως καὶ νεοελληνικοῦ παρόντος ἤθελεν ὡς σχέσιν ἀτέγκτου ἐξαρτήσεως ἀπὸ τὸ παρελθόν. Τὰ αἰτήματα τῶν ἄκρων ὁπαδῶν τῆς ἀντίληψεως ταύτης ἦσαν: μίμησις τῶν ἀρχαίων προγόνων ὑπὸ τῶν ἀπογόνων πρὸς δημιουργίαν ἔργων ὁμοίων μὲ τὰ προγονικά, ἀναβιώσις τοῦ ἀρχαίου πνευματικοῦ Ἑλληνισμοῦ!

Εἰς ταῦτα ὅμως δευτέρα ἀντίληψις, ἡ τῶν λεγομένων « προοδευτικῶν », ἀντέταξεν εἰρωνικὰς ἐπικρίσεις καὶ ἀντίθετα συνθήματα. Τὴν προσήλωσιν πρὸς τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν οἱ προοδευτικοὶ τοῦ τύπου αὐτοῦ ἐξακατηγόρησαν ὡς ἄγονον προγονοπληξίαν καὶ τυφλὴν προγονολατρίαν· κατ' αὐτῆς δὲ ἀντέταξαν ἀντιλήψεις, τεινούσας ἐνίοτε εἰς ἄρνησιν καὶ ἀποτίναξιν τῶν δεσμῶν τῆς παραδόσεως, ὥσει τοῦτο ἐξηροῦτο μόνον ἀπὸ τὴν θέλησίν μας. Δὲν ἠδύναντο νὰ ἐννοήσουν οἱ λέγοντες ταῦτα, ὅτι ἡ ἐπιβίωσις τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὸν νεώτερον ἑλληνικὸν εἶναι μία πραγματικότης, ἡ ὁποία ὑπάρχει αὐτάρχῃς, ἀσχετῶς δηλαδὴ πρὸς τὴν ὑπ' ἡμῶν ἀναγνώρισιν αὐτῆς ἢ μὴ. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ δι' ἐκείνους ἐκ τῶν Χριστιανῶν, οἱ ὁποῖοι προσπαθοῦν ἢ νὰ ἀποσιωπήσουν ἢ νὰ ὑποτιμήσουν πᾶν ὅ,τι ἀναφέρεται εἰς τὸ καθαρῶς ἑλληνικῆς, προχριστιανικῆς, προελεύσεως σκέλος τοῦ ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ. Τυπικὸν αἷτημα τῶν ἀντιλήψεων τούτων θὰ ἦτο μία ἀνε-

δαφική, ἀντιεπιστημονική καὶ ἀφελὴς ἀξιώσεις πρὸς νέαν ἐξ ὑπαρχῆς καθαρῶς νεοελληνικὴν ἢ ἀμιγῶς χριστιανικὴν πολιτιστικὴν δημιουργίαν!

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἡ ἀλήθεια ἦτο κατ' ἀρχὴν μὲ τὸ μέρος τῆς πρώτης ἀντιλήψεως, ἐφ' ὅσον αὕτη ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς πνευματικῆς παραδόσεως ἤθελε νὰ θεμελιώσῃ, ὡς ἐπὶ ἀσφαλεῦτος ὑποδομῆς, τὸ μέλλον τοῦ Ἔθνους! Προφανῶς ὅμως ἦτο ἐσφαλμένη ἡ ἀξίωσις αὐτῆς, ὅπως ὁ νεοελληνικὸς βίος διαμορφωθῇ κατὰ τυφλὴν μίμησιν τῆς παραδόσεως, ὡς χιμαιρική ἀναβίωσις αὐτουσίῳ καὶ ὁλοκλήρῳ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς ἱστορικότητος.

Οὕτως ὁρθὴ μὲν ἦτο ἡ κατ' ἀρχὴν πρὸς τὴν λογίαν παράδοσιν στροφή τοῦ Ἔθνους, συμφώνως πρὸς τὰς ἀντιλήψεις τῶν συντηρητικῶν, ἐσφαλμένη ὅμως ἡ ὑποδεικνυομένη ὑπὸ τῶν αὐτῶν συντηρητικῶν μίμησις ὧν ἀνεξαίρετως τῶν στοιχείων τῆς λογίας παραδόσεως, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ἱστορικῶς ὑπερβεβλημένων, ὡς λ.χ. ἡ ἀρχαία ἀττικὴ διάλεκτος, ἥς ἐξητεῖτο ἄλλοτε ἡ ἀναβίωσις.

Ὑπὸ τῶν ἄκρων ἀντιπροσώπων τῆς ἀντιθέτου παρατάξεως ὑπεδείχθη μετὰ πείσματος ἡ στροφή τοῦ Ἔθνους οὐχὶ πρὸς τὴν λογίαν, ἀλλὰ κυρίως πρὸς τὴν δημώδη καὶ λαϊκὴν «ζωντανὴν» παράδοσιν.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι καὶ τὸ σκέλος τοῦτο τῆς παραδόσεως, τὸ λαϊκόν, περιλαμβάνει ζωτικωτάτους τομεῖς τοῦ ἐθνικοῦ βίου, οὔτινες οὔτε φυσικὸν οὔτε δυνατόν οὔτε καὶ σκόπιμον ἦτο νὰ ἀποκλεισθοῦν αὐτοῦ, διότι τοῦτο θὰ συνεπήγετο κίνδυνον διακοπῆς τῆς ἐθνικῆς καὶ λαϊκῆς ἐνότητος, παραπλήσιον πρὸς τὸν κίνδυνον τὸν ἀπειλούμενον ἐκ τῆς παραμελήσεως τῆς λογίας παραδόσεως τοῦ Ἔθνους. Πρῶτος τομεὺς τῆς λαϊκῆς παραδόσεως εἶναι ἡ γλῶσσα, καὶ δὴ καὶ αἱ ὑπὸ τῆς δημώδους παραδόσεως κληροδοτηθεῖσαι μορφαὶ τῆς γλώσσης ὡς λαλούμενης, ἦτοι αἱ κατὰ τόπους λαλούμεναι καὶ μὴ γραφόμεναι διάλεκτοι καὶ ἡ κοινὴ δημοτικὴ λαλούμενη, πρὸς τὴν ὁποίαν ταυτίζεται νῦν κατὰ μέγα μέρος ἡ γραφομένη δημοτικὴ γλῶσσα τῆς λογοτεχνίας καὶ τοῦ θεάτρου. Πλὴν τῆς γλώσσης, ἡ δημώδης παράδοσις περιλαμβάνει τὰ πολύτιμα στοιχεῖα τοῦ λαϊκοῦ λεγομένου πολιτισμοῦ, ἦτοι «τῶν ἐκδηλώσεων τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν φυσικὴν, τὴν κοινωνικὴν καὶ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ λαοῦ, ὅσαι φέρουν κατ' ἐξοχὴν χαρακτῆρα ὁμαδικόν, αὐθόρμητον καὶ κατὰ παράδοσιν»¹.

Ἐνταῦθα ὑπάγονται αἱ μορφαὶ τῆς λαϊκῆς πίστεως, τῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων, τῆς λαϊκῆς τέχνης καὶ μουσικῆς καὶ τῆς δημώδους ποιήσεως. Αἱ πηγαὶ τοῦ λαϊκοῦ τούτου νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ εὐρίσκονται εἰς τὸν λαϊκὸν πολιτισμὸν τῆς μεταγενεστέρως ἀρχαιότητος, ὡς εἰς τὴν «κοινὴν» διάλεκτον τῆς

1. Βλ. Στ. Κ. Κυριακίδου, Γλῶσσα καὶ λαϊκὸς πολιτισμὸς τῶν Νεωτέρων Ἑλλήνων, Ἀθήναι, 1946.

αὐτῆς περιόδου ἔχουν τὴν ἀρχὴν τῶν αἰ νεοελληνικαῖ διδάλκτοι. Ἡ πολυτιμότερα ἐκ τῶν εἰρημένων ἐκδηλώσεων τοῦ νεοελληνικοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἡ δημώδης ποίσις, διότι εἰς αὐτὴν κατ' ἐξοχὴν ἀντικατοπτρίζεται ἡ ψυχὴ καὶ ὁ χαρακτὴρ τοῦ λαοῦ καὶ δι' αὐτῆς ἐκφράζεται τὸ λαϊκὸν βίωμα τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἱστορίας τοῦ ἔθνους.

Ἀμφότεραι αἱ μορφαὶ τῆς παραδόσεως, ἡ λογία καὶ ἡ δημώδης, παρὰ τὰς θεωρητικὰς ἀντιθέσεις τῶν ἀποκλειστικῶν θιασωτῶν ἐκατέρας ἐξ αὐτῶν, ἀποτελοῦν, τηρουμένων τῶν πρὸς ἀλλήλας ἀναλογιῶν, τὰς δύο ἐπὶ μέρους δυνάμεις, ὧν συνισταμένη καὶ σύνθεσις, τῇ ἐπικουρίᾳ καὶ τῶν ἐξελληνικῶν καὶ συγχρόνων ἐλληνικῶν στοιχείων, εἶναι ὁ σημερινὸς βίος. Ἡ δὲ ἀνέλιξις τοῦ νεοελληνικοῦ καθόλου πολιτισμοῦ, ἀμβλύνοσα καὶ ἐξουδετεροῦσα, διαρκῶς περισσότερον, τὰς εἰρημένας θεωρητικὰς ἀντιθέσεις καὶ δευτέρας, διδάσκει, ὅτι εἰς τὴν σύνθεσιν ταύτην ὠδήγησε καὶ ὠδήγει βαθμηδὸν τόσον ἡ λογιopoίσις τῆς δημώδους παραδόσεως, ὅσον καὶ ἡ ἐκλαίκευσις τῆς λογίας. Τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶναι ἔκδηλον εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τοῦ πολιτισμοῦ, κατ' ἐξοχὴν δ' ὅμως εἰς τὴν νεοελληνικὴν γλώσσαν καὶ τέχνην.

Οὕτω λ.χ. ἡ λογιopoίσις τῆς δημοτικῆς γλώσσης, ἥτις, ὡς εἵπομεν, εἶναι ἡ γραπτὴ γλώσσα τῆς λογοτεχνίας καὶ τοῦ θεάτρου, συντελεῖται διὰ τοῦ καθημερινοῦ ἐμπλουτισμοῦ αὐτῆς διὰ πολλῶν λέξεων καὶ γλωσσικῶν στοιχείων, προσαρμοζομένων πρὸς τὸ τυπικόν της καὶ τὸ πνεῦμα της, λαμβανομένων δὲ ἔκ τε τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς καὶ τῆς νεοελληνικῆς καθαρευούσης, ἥτις εἶναι ἡ γραπτὴ γλώσσα τῆς ἐπιστήμης (πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων), τῆς θρησκείας, τῆς πολιτικῆς, τοῦ τύπου, τῆς διοικήσεως, τῶν δικαστηρίων καὶ τῶν οἰκονομικῶν συναλλαγῶν. Ἀλλ' ἐκ παραλήλῳ, καὶ ἡ νεοελληνικὴ αὕτη καθαρεύουσα, ἀντί, συμφῶνως πρὸς τὸ ὄνομά της καὶ τὸν ἀρχικόν της χαρακτῆρα, νὰ τείνῃ πρὸς τὸν διὰ τοῦ ἀρχαϊσμοῦ καθαρισμόν, τείνει μᾶλλον πρὸς ἀπλοποίησιν καὶ προσέγγισιν πρὸς τὴν δημοτικὴν, ἄνευ βεβαίως θυσίας τοῦ τυπικοῦ καὶ τοῦ θεμελιώδους χαρακτῆρος καὶ πνεύματος αὐτῆς. Οὕτως ἡ ὑπάρχουσα διγλωσσία διατηρεῖται τόσον μόνον, ὥστε νὰ ἀποτελῇ ἐθνικὸν ἀγαθὸν γλωσσικῆς ἀφθονίας καὶ ποικιλίας ἐν τῇ ἐκφράσει ὅλων τῶν πνευματικῶν, ἡθικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν βιωμάτων τῆς νεοελληνικῆς ψυχῆς.

Ἡ ἀλληλεπίδρασις λογίας καὶ λαϊκῆς παραδόσεως παρατηρεῖται καὶ εἰς τὰς περιοχὰς τῆς τέχνης καὶ τῆς μουσικῆς. Λαϊκὰ μοτίβα καὶ λαϊκαὶ καλλιτεχνικαὶ μορφαί, ὑφιστάμεναι ἀπὸ ἡμίσεος καὶ πλέον αἰῶνος τὴν συστηματικὴν ἐπεξεργασίαν τῆς ἐπιστημονικῆς καλλιτεχνίας καὶ μουσικῆς, ἤγαγον εἰς τὴν σύγχρονον ἀναγέννησιν τῆς νεοελληνικῆς λαϊκῆς τέχνης καὶ τὴν ἀνάπτυξιν εὐρώστων ἐθνικῶν μορφῶν αὐτῆς, δημιουργικὴν δηλαδὴ συνέχισιν τοῦ ἐθνικοῦ πολιτισμοῦ εἰς τοὺς τομεῖς τούτους, εἰς οὓς εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐπικρατῇ μίμησις τῆς δυτικοευρωπαϊκῆς καλλιτεχνικῆς ζωῆς, ἀντὶ τῆς ἐν

νεοελληνικῷ χώρῳ ἐγκλιματίσεως, προσαρμογῆς καὶ μετουσιώσεως τῶν εὐρωπαϊκῶν στοιχείων ἐντὸς ἐθνικῶν νεοελληνικῶν καλλιτεχνικῶν πλαισίων.

*
**

Τὸ νεοελληνικὸν παρόν, ὑφιστάμενον ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰς διαπλαστικὰς ροπὰς τῆς ἑλληνικῆς καθόλου καὶ χριστιανικῆς παραδόσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰς ἐξωελληνικὰς εὐρωπαϊκὰς καὶ ἀμερικανικὰς πληθωρικὰς πιέσεις, ἰδίως τοῦ τεχνικομηχανικοῦ πολιτισμοῦ, ἀντέδρασε καὶ ἀντιδρᾷ οὐχὶ κατὰ μεθοδολογικῶς ὁμοίομορφον τρόπον. Ἡ παρατηρουμένη δ' ἐξ ἄλλου ποῦ καὶ πού ἀνισότης καὶ ποικιλία πυκνότητος ἐν τῇ συνθέσει τῶν εἰρημένων πολιτιστικῶν τοῦ στοιχείων δικαιολογεῖται ἐν μέρει μόνον ἀπὸ τὴν βραχύτητα τοῦ νεωτέρου ἐλευθέρου βίου τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἀνομοιομορφία αὕτη καὶ ἡ ἐν τινι μέτρῳ ἔλλειψις ἐντόνου ἐθνικοῦ (ἑλληνικοῦ) χαρακτῆρος καὶ ἀφομοιωτικῆς καὶ ἀναχωνευτικῆς διεργασίας εἰς τὸ πολιτιστικὸν σύνθεμα καὶ ἀμάλγαμα τοῦ παρόντος, ἔχει καθ' ἡμᾶς τὴν κυριωτέραν αἰτίαν τῆς εἰς τὴν ἔλλειψιν συνεχοῦς, συνεποῦς καὶ αὐστηρᾶς κριτικῆς τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ μὲ τὰ γηγενῆ, ἡγυγημένα καὶ δεδοκιμασμένα ἀξιολογικὰ κριτήρια τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ χριστιανικοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Μία ὑπὸ τὸ ἀνωτέρω πνεῦμα ἀνθρωπιστικῆ ἀναγέννησις, ἥτις ἤρχισεν ἐκδηλουμένη, μὲ διαρκῶς αὖξοντα εἰς γοργότητα καὶ ἔντασιν ρυθμὸν, ἀπὸ τοῦ τέρατος τοῦ τελευταίου παγκοσμίου πολέμου, θὰ ἀσκήσῃ, φρονίμως συνεχιζομένη, ἀγαθὴν ἐπίδρασιν τόσον εἰς τὴν διαμόρφωσιν ὑγιоῦς πολιτιστικῆς αὐτοσυνειδήσεως, ὅσον καὶ εἰς τὴν κριτικὴν καθοδήγησιν μιᾶς ὑγιоῦς συνθέσεως νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἔχοντος ἐκδηλον ἐν τῇ ὑπερεθνικῇ εὐρωπαϊκῇ - παγκοσμίῳ ὑφῇ του τὸν ἐθνικῶς ἰδιότυπον ἑλληνικὸν χαρακτῆρα.

ΚΩΝΣΤ. Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗΣ